

Żaneta Dobińska

Dr Jadwiga Wiertelwska-Bielarz
(Poznań)

***MACIERZYŃSTWO W POLSCE – ASPEKT MORALNO-ETYCZNY
W ŚWIETLE ETYKI KATOLICKIEJ***

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł zawiera krótką analizę zmian zachodzących w statusie społecznym, osobowości i postrzeganiu siebie przez kobietę w okresie ciąży. Główny nacisk położono w nim na wymiar moralno-etyczny i cały szereg związanych z ciążą przewartościowań. Problem macierzyństwa został ukazany na tle wolności wyboru jednostki, w tym też wyboru pomiędzy dobrem a złem, i odpowiedzialności w ujęciu etyki katolickiej, która to wciąż określa podstawowy system wartości większości polskiego społeczeństwa. W świetle etyki katolickiej dziecko, nowe życie, to wartość szczególna, obraz miłości i drogi ku dobru, wielka szansa na dalszą świadomą samorealizację kobiety, realizację człowieczeństwa w ogóle.

SUMMARY

This article contains a short analysis of the changes in social status, personality and self-perception of a woman during pregnancy. The main emphasis has been put on the ethical dimension and revaluations connected with pregnancy. The problem of motherhood has been shown in connection with the question of freedom of choice – including the choice between the right and the wrong – and responsibility, seen from the perspective of the Catholic morality, which still is accepted as a value system by an important part of the Polish society. From the point of view of the Catholic morality a child, a new life, is a special value, an image of love and of the way towards the good, a great chance for personal fulfilment for a woman, for the fulfilment of humanity itself.

Key word:

WSTĘP

Ciąża jest stanem doskonale poznanym z różnych punktów widzenia, opisanym wlicznym publikacjach: zajmują się nim oprócz biologów i medyków psychologowie,

socjologowie, etycy. Jest ona niejako okresem przełomowym w życiu kobiety, czasem różnorodnych zmian i to nie tylko w zakresie fizjologii, gospodarki hormonalnej, funkcjonowaniu całego organizmu, ale także zmian w zakresie statusu społecznego kobiety oraz, co może jest mniej oczywiste, w obrębie przewartościowań moralnych, co może wyrażać się w nowym spojrzeniu na istotę życia, na problem wolności, wyboru i odpowiedzialności.

W pracy tej zdecydowano się na przeprowadzenie, choć krótkiej, to rzeczowej analizy wymiaru moralno-etycznego, obejmującego badany problem, głównie poprzez pryzmat etyki chrześcijańskiej, a ściślej, etyki kościoła katolickiego, jako wciąż dominującej w naszej rzeczywistości. Wspomniano również o wypływającym z niej personalizmie, jako prądzie filozoficznym, głoszącym godność osoby ludzkiej.

Zatem, analizę problemu podjęto od ogólnych zagadnień etycznych, przedstawionych w pracach Petera Singera, Alasdaira MacIntyre'a, J. Hannam, aby następnie ukazać wybrane problemy moralne macierzyństwa i rodzicielstwa (odpowiedzialność, wolność wyboru, miłość, dążenie ku dobru) w ujęciu etyki katolickiej na podstawie *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, prac filozofów i bioetyków katolickich Ryszarda Otowicza, Andrzeja Nowaka, Tadeusza Ślipki, Edyty Stein. Takie podejście podyktowane było faktem, iż etyka katolicka odgrywa ważną rolę wśród znacznej części społeczeństwa polskiego.

Problem ciąży został ujęty tu jako kwestia wyboru pomiędzy dobrem (przekazanie życia w miłości) a złem (przerywanie ciąży), zagadnienie odpowiedzialności za podejmowane działania oraz za prawidłowy rozwój i dobro dziecka. Jak wiadomo, charakter stosunku wobec macierzyństwa czy posiadania potomstwa w sposób bezpośredni wpływa na strukturę i kondycję społeczeństw. Zatem nie bez podstaw problematyka moralno-etyczna ciąży została podniesiona tu do rangi pytania o wolność i jej granice.

W pracy posłużono się metodą analizy danych zawartych w źródłach tekstowych i literaturze przedmiotu. Wyniki analizy przedstawiono we *Wnioskach*.

CEL PRACY

Celem niniejszej pracy jest ukazanie rzeczywistego obrazu macierzyństwa w Polsce na płaszczyźnie moralno-etycznej, w oparciu o postulaty etyki katolickiej. Jest to ponadto próba odpowiedzi na pytanie, czy we współczesnym świecie *nowe życie*, dziecko, jest nadal, wciąż jeszcze, przyjmowane jako wartość szczególna; czy współczesna kobieta widzi możliwość spełnienia się i samorealizacji poprzez macierzyństwo.

DYSKUSJA

1. Moralność i etyka. Podstawowe pojęcia etyki

Problem dobra i zła zajmuje człowieka od tysięcy lat. Dotyczy poszczególnych jednostek, a także grup, zbiorowości, całych społeczeństw. Staje się elementem codzienności, nadając jej pewne normy, zakazy, nakazy, towarzyszy każdemu wymiarowi życia ludzkiego, dotykając także jego początków. Obok pytania o istotę dobra i zła człowiek zastanawia się nad sposobami uczynienia życia bardziej wartościowym, jakościowym i owocnym. *Moralność* „to zbiór ocen i norm, które mają regulować i ułatwiać współżycie ludzkie. W skład moralności wchodzi reguły, wartości, oceny i wzory postępowania”¹, które stanowią pole zainteresowań *etyki*, „nauki filozoficznej, zajmującej się opisem, analizą i wyjaśnieniem rzeczywiście istniejącej moralności i ustaleniem dyrektyw moralnego postępowania”².

Etyka formułuje normatywy ludzkiego działania i dąży do doskonalenia moralności przy zastosowaniu odpowiednich środków. Termin *etyka* (z gr. ‘ideał’) na określenie teoretycznej refleksji nad moralnością pojawił się po raz pierwszy u Arystotelesa (384-322 p.n.e.). Arystoteles uczynił z etyki naukę, „badającą wybory zasad i ideałów postępowania”³, a *cnoty* (gr. *arete*) podzielił na *etyczne* (cnoty charakteru, inaczej – cnoty moralne, czyli sprawiedliwość, męstwo, opiekuńczość) i *dianoetyczne* (cnoty rozumu, intelektualne – wiedza, mądrość, roztropność)⁴.

Współcześnie istnieje wiele nurtów i wiele założeń etycznych, na których buduje się rozmaite teorie etyczno-moralne. *Etyka normatywna* (właściwa) zajmuje się ustalaniem, co jest moralnie dobre, a co złe, oraz – na podstawie przyjętych ocen i związanych z nimi powinności – wyznacza dyrektywy postępowania⁵, formułuje określone pożądane sposoby zachowań moralnych przez ustala systemy norm moralnych. *Etyka opisowa* analizuje, opisuje i wyjaśnia zjawiska moralne w różnych epokach, społeczeństwach, grupach społecznych, w dziejach filozofii, literatury itp.⁶.

Do głównych działów etyki należy też *metaetyka*, która bada gnoseologiczne, logiczne i metodologiczne zagadnienia etyki normatywnej oraz zastanawia się, czy sądy etyczne posiadają wartość logiczną, czy wolno uznawać je za fałszywe lub prawdziwe. W związku z tym teorie metaetyczne dzieli się⁷ na *deskrytywistyczne*, czyli takie, które wyrażają pogląd,

¹ Jarco J., Kalita Z., Semp M., *Etyka. Świat wartości moralnych*, Warszawa – Wrocław 1993, s. 13.

² Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, A-K, Warszawa 2002.

³ Jarco J., Kalita Z., Semp M., *Etyka...*, s. 14.

⁴ Tamże, s. 282.

⁵ Por. *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1999.

⁶ *WIEM, darmowa encyklopedia, portalwiedzy/onet.pl*, kwiecień 2011.

⁷ Za: Singer P. (red.), *Przewodnik po etyce*, Warszawa 1998, s. 499.

iż sądy moralne mogą być prawdziwe lub fałszywe, oraz *nondeskryptywistyczne*, które temu zaprzeczają.

W zależności od założeń etycznych definiowane są podstawowe pojęcia etyczne. Tak, według Arystotelesa, dobro jest tym, „co stanowi właściwy cel ludzkiego dążenia, a ostatecznie doskonałość jednostki i szczęście”. Sokrates utożsamiał dobro z wiedzą i mądrością. Dla Epikura (341-270 p.n.e.) i niektórych filozofów XIX-wiecznych (John Mill) dobro kojarzyło się z przyjemnością. Ojcowie Kościoła, np. św. Augustyn (354-430), za najwyższe dobro uznawali Boga i związek człowieka z Bogiem. XVII-wieczny utylitaryzm jako dobro pojmował wszystko, co daje pożytek i szczęście jak największej liczbie ludzi. Dla Immanuela Kanta dobro to zgodność z normą etyczną oraz z tym, co wypływa z obowiązku. Z kolei, Friedrich Nietzsche (1844-1900) twierdził, że dobro to zgodność życia z tendencjami rozwoju biologicznego⁸. Relatywizm etyczny odrzucił pojęcie dobra absolutnego, uznając, że dobrem jest to, co za nie przyjmuje określone środowisko i epoka (a nawet jednostka). Zło definiowane jest jako zaprzeczenie dobra.

Jedno z centralnych zagadnień w etyce stanowi problem wolności i odpowiedzialności człowieka, bowiem człowiek istnieje i działa w ramach swojej ludzkiej natury, na którą składają się m. in. wolność i popęd i którą „kontroluje” odpowiedzialność. Pojęcia wolności i odpowiedzialności są o tyle ważne, iż przywołują czynniki w znacznej mierze warunkujące życie społeczne oraz ład „usankcjonowany prawem”⁹.

2. Etyka katolicka w opozycji do innych systemów etyczno-filozoficznych

Wśród różnych nurtów etycznych wyodrębnić można etykę katolicką, czyli katolicką filozofię moralności, opartą na zasadach zaczerpniętych z Ewangelii i moralnego nauczania Kościoła katolickiego. Jak wszelka etyka, sięga ona również do pozareligijnych źródeł poznania, w tym do zasad rozumowych. Korzeniami tkwi w świecie antycznych idei platońsko-arystotelesowskich i kontynuuje zapoczątkowany przez nie styl filozofowania. Jednak narodziny etyki katolickiej w jej właściwym znaczeniu przypadły na okres średniowiecza, „epokę na wskroś chrześcijańską”, a zasadnicze elementy w budowę teorii etycznych wnieśli filozofowie chrześcijańscy, tacy jak św. Augustyn czy św. Tomasz z Akwinu (dziś etykę katolicką rozwijają głównie kościelne instytucje naukowe).

⁸ Za: Jarco J., Kalita Z., Semp M., *Etyka...*, s. 38.

⁹ Por. Nowak A. J., *Wolność*, [w:] Misiurek J., Nowak A. J., Słomka W. (red.), *Do kogóż pójdziemy?*, Lublin 1998, s. 83-104.

System stworzony przez filozofów średniowiecza zadomowił się w całej katolickiej Europie dzięki temu, że jego podstawy światopoglądowe, zwłaszcza teizm i spirytualizm¹⁰, pozostawały w zgodzie z prawdami nauki chrześcijańskiej. Za źródło i fundamentalną zasadę moralności uznano Boga.

W wieku XIX, a przede wszystkim w XX, obok tomizmu na gruncie filozofii chrześcijańskiej powstały nowe orientacje filozoficzno-etyczne (fenomenologia, personalizm, egzystencjalizm). Jako systemy reprezentujące etykę teistyczną, spirytualistyczną i obiektywistyczną zasadniczo różnią się od licznych systemów etyki laickiej, w tym, szczególnie od utilitaryzmu, podporządkowującym jednostkę - użyteczności publicznej, redukując ją do pozycji narzędzia, którym należy się posłużyć dla uzyskania wytyczonego celu. Systemy teistyczne, należy zaznaczyć, różnią się także od antycznych kierunków etyczno-moralnych¹¹.

Etyka katolicka jest ściśle związana z doktryną katolicką, dogmatyką, kultem i nauczaniem Kościoła katolickiego. Ustala, co jest moralnie dobre, a co złe, formułuje nakazy i zakazy postępowania. Źródłem etyki katolickiej jest rozum i Objawienie Boże, czyli Stary i Nowy Testament z zawartym w nim przesłaniem miłości. Ze Starego Testamentu obok prawd dogmatycznych szczególne znaczenie w aspekcie praw moralnych posiada Dekalog. Istotne miejsce w nauczaniu moralnym Kościoła ma tradycja, a także liczne dokumenty Kościoła – encykliki, listy pasterskie, *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Na gruncie, szeroko rozumianej, etyki chrześcijańskiej, w tym, etyki katolickiej, rodzi się personalizm (łac. *persona* „osoba, godność”), jako termin po raz pierwszy pojawił się u Friedricha Schleiermachera, mówiącego o Bogu, jako Osobie, w przeciwieństwie do rozumowania panteistycznego. Przedstawicielami tejże drogi są: Borden Parker Bowne, Ralph Tyler, John Mc Taggart, Jacques Maritain, Emmanuel Mounier. Personalizm chrześcijański w Polsce reprezentowany jest przede wszystkim, przez Karola Wojtyłę, oraz ks. Józefa Tischnera. Dziś już mówi się nawet o personalizmie w psychologii, czy socjologii. Osoba ludzka w personalizmie, podobnie jak w etyce katolickiej, pojmowana jest jako „byt autonomiczny, obdarzony wolnością (osobową) i moralną odpowiedzialnością”¹², dążący do prawdy i dobra. Jest ona bytem o wymiarze dualistycznym i metafizycznym, transcendentnym. Za stwórcę, stróża i promotora tejże jego wolności, uznaje się Boga, który stworzył człowieka jako istotę rozumną, mającą godność

¹⁰ Teizm – pogląd filozoficzno-religijny, uznający istnienie poza i ponad przyrodą jedyne osobowe Boga, będącego stwórcą świata i rządzącego nim. Spirytualizm – pogląd, według którego istota rzeczywistości ma naturę duchową, a świat materialny jest przejawem aktywności pierwiastka duchowego (*Słownik języka polskiego*).

¹¹ Za: Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 2002, s. 7-10.

¹² www.eioba.pl, 15.04.2011.

osoby obdarzonej możliwością decydowania i panowaniem nad swoimi czynami¹³. Jan Paweł II wypowiada znamienne słowa: *Człowiek tak jest „chciany” przez Boga, tak, jak został przez Niego odwiecznie „wybrany”[...], to jest właśnie człowiek „każdy” i najbardziej realny: człowiek w całej pełni tajemnicy.*¹⁴ Najdobitniejszym objawem ludzkiej wolności, w ujęciu personalizmu chrześcijańskiego i etyki katolickiej, jest „postępowanie człowieka w wymiarze moralnym, czyli ludzkie działania realizujące dobro lub zło”¹⁵, ukierunkowane na Boga (dobro) i jego wolę oraz wynikające z aktu decyzyjnego poszczególnych ludzi. Podejmowanie decyzji jest wynikiem wolnego wyboru pomiędzy dobrem a złem, prawdą a fałszem; innym przejawem wolności jest „wolna wierność poznanej prawdy i wierne umiłowanie poznanego dobra”¹⁶.

Wyrazem wolności jest także budowanie różnych międzyosobowych związków, takich, jak małżeństwo i życie rodzinne. Do rozpoznania dobra i zła człowiek otrzymał od Boga sumienie oraz świadomość własnego działania, powiązane z odpowiedzialnością za własne czyny. Odpowiedzialność uznano za „szczególny wyraz wolności”¹⁷ w takiej mierze, w jakiej czyny człowieka są dobrowolne, a wola panuje nad czynami (KKK, 1734). Etyka katolicka odrzuca absolutną wolność człowieka, która według niej nie może nawet zaistnieć, ponieważ „byt człowieka jest tylko względny i jego świadomość względna”¹⁸. Nie określa też wolności jako braku przymusu. Za najważniejszą etyczną normę postępowania człowieka uznaje kierowanie się miłością, rozumianą jako „podstawowe uczucie spowodowane upodobaniem do dobra” (KKK, 1765). Kochać znaczy dawać siebie w darze innemu człowiekowi, chcieć dla niego wyłącznie dobra (KKK, 1766). Człowiek według etyki katolickiej nosi w sobie podobieństwo do Boga-Miłości i jest wezwany, by realizować miłość w swoim życiu.

3. Cięża i macierzyństwo w świetle etyki katolickiej

U podstaw katolickiej afirmacji macierzyństwa leży m. in. przeświadczenie o tym, że płciowość ludzka jest darem Boga oraz przekonanie, iż „od momentu poczęcia życie ludzkie ma charakter osobowy”, a jednokomórkowa „zygota z własnym genotypem jest wystarczająco rozwiniętą materią do przyjęcia duszy rozumnej”¹⁹.

¹³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, art. 1730 (dalej: KKK). Jak pisze M. Ossowska, o godności człowieka w etyce katolickiej decyduje fakt posiadania przez niego (i tylko przez niego) nieśmiertelnej duszy oraz możliwość organizowania własnych popędów przez rozum (Ossowska M., *Normy moralne: próba systematyzacji*, Warszawa 1970, s. 52).

¹⁴ Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Pallotinum, Poznań 1979, s.27.

¹⁵ Krąpiec M. M., *Ludzka wolność i jej granice*, Lublin 2004, s. 12.

¹⁶ Słomka W., *Ku wolności powołał nas Chrystus*, [w:] Misiurek J., Nowak A. J., Słomka W. (red.), *Do kogoś pójdziemy?*, Lublin 1998, s. 75.

¹⁷ Krąpiec M. M., *Ludzka wolność...*, s. 11.

¹⁸ Słomka W., *Ku wolności...*, s. 81.

¹⁹ Otowicz R., *Etyka życia*, Kraków 1998, s. 183.

Wiedza biologiczna o seksualności człowieka jest połączona z refleksją teologiczną. Uznaje się, że człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga istnieje jako mężczyzna i kobieta, którzy stanowią we wzajemnych relacjach obraz Boży i wzajemnie się uzupełniają we wspólnocie życia, tj. małżeństwie. Centralną wartością małżeństwa jest miłość wzajemna małżonków oraz ich miłość do dzieci. Miłość łączy małżonków w sensie fizycznym i duchowym, łączy też rodziców z dziećmi. Jest wyrażana m. in. w akcie seksualnym, jednoczącym mężczyznę i kobietę, stąd „płodność małżeńska ma ścisły związek z miłością: jest jej bezpośrednim owocem. Miłość małżeńska, uczestnicząc w miłości Boga, podobnie jak stwórcza miłość Boga, zmierza do przekazywania życia”²⁰. Takie rozumienie aktu poczęcia sprawia, że nie jest ono czystym aktem biologicznym, ale realizuje normy etyczne, istotne dla katolicyzmu, bo wynika z miłości i do miłości zmierza.

Fizyczne aspekty ciąży i rodzenia stanowią wyłącznie doświadczenie kobiet, jednak etyka katolicka kładzie szczególny nacisk na znaczenie miłości i odpowiedzialności obojga rodziców w akcie przekazywania życia i wychowaniu potomstwa. W świetle etyki katolickiej na rodzicach spoczywa szeroko pojęta odpowiedzialność za każde dziecko (również płód przebywający w macicy), ponieważ jest ono wcieleniem wzajemnej miłości małżonków. Odpowiedzialność rodziców jest nie tylko odpowiedzialnością za więź międzyosobową oraz możliwość rodzicielstwa, ale zyskuje wymiar teologiczny: jest odpowiedzialnością przed Bogiem, stanowi konsekwencję wolności, którą Bóg obdarza człowieka.

Człowiek jako istota wolna realizuje wolność w zdolności do miłości. Odwołanie się do kategorii odpowiedzialności oznacza sytuowanie problemu macierzyństwa, szerzej rodzicielstwa, na płaszczyźnie moralnej, będącej dla etyki katolickiej również płaszczyzną religijną. Odpowiedzialność za przekazywanie życia wiąże się z odkrywaniem wartości i nienaruszalnej godności osoby ludzkiej. Z uznania zygoty za osobę i jej nieredukowalności do przedmiotu²¹ wynika zdecydowane stanowisko Kościoła w obronie życia poczętego i głoszenie tezy o niedopuszczalności przerywania ciąży. W świetle tej nauki na rodzicach, a nie tylko na kobiecie, spoczywa odpowiedzialność za decyzję o wydanie na świat określonej liczby dzieci przy kierowaniu się ich i własnym dobrem, a także za dobór środków i dróg realizacji powyższej decyzji (dopuszczalne są te, które wykorzystują naturalne procesy płodności i szanują wartości osobowe w przekazywaniu życia²²).

²⁰ Troska J., *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*, Poznań 1998, s. 73.

²¹ Otowicz R., *Etyka...*, s. 184.

²² Za: Troska J., *Moralność...*, s. 74-75.

Każdy człowiek, również dziecko przebywające w łonie matki, ma, jak naucza Kościół, prawo do ochrony życia, zdrowia, rozwoju w najbardziej optymalnych warunkach i godnej śmierci. „Kościół w swych wypowiedziach o osobowym człowieczeństwie embriona ludzkiego używa tych samych pojęć i kategorii antropologicznych, jakie mają zastosowanie do wyjaśniania natury człowieka już narodzonego”²³. W tym kontekście na kobiecie-matce spoczywają szczególne obowiązki, m.in. troska o własne zdrowie i zdrowie płodu.

Podsumowując, możemy za Romanem Ingardenem zapytać, zmuszając nas jednocześnie do pochylenia się nad tajemnicą ludzkiej osoby, nad jej wielkością: *Czymże jestem ja, który gdzieś kryję się poza moimi przeżyciami, jednak w nich żyję, w nich się wyładowuję, w nich osiągam wyrazistość mego bytu, w nich dochodzę do zbudowania samego siebie? Czymże jestem ja, nie ów kawał mięsa i kości, lecz ja z krwi i kości mych wyrastający, człowiek działający?*²⁴

WNIOSKI

Sytuację kobiety w ciąży można charakteryzować na różne sposoby. Celem artykułu było pokazanie, że okres ciąży i macierzyństwa to czas zmiany *status quo* kobiety w wymiarze moralno-etycznym. Kobieta jako jednostka wolna i autonomiczna ma prawo decydowania o sobie i o tym, co ją bezpośrednio dotyczy. Może kierować się przy tym własnym dobrem czy też dobrem drugiego człowieka – swego dziecka. W niniejszej pracy nie próbuje się oceniać jakichkolwiek postaw kobiet wobec macierzyństwa, ale wykazuje się, że czas ciąży jest dla nich okresem bardzo poważnych zmian, również światopoglądowych.

Przez większość młodych kobiet rola matki jest postrzegana jako trudna i czasochłonna. Mimo to bycie matką posiada w oczach Polek wciąż charakter najczęściej pozytywny: sprzyja ich dojrzewaniu osobowemu, zaspokaja potrzeby bycia autorytetem dla innych, pogłębia rozumienie sensu życia i miłości. Szczególnie kobiety religijne, traktujące macierzyństwo w kategoriach Bożego daru, uznają każde nowe życie za szczególną wartość.

²³ Tamże, s. 204. Prawo płodu do życia zostało sformułowane w etyce chrześcijańskiej w IV wieku przez dwa sobory, zarówno w Zachodnim, jak i we Wschodnim Cesarstwie. Usuwanie ciąży było karane odłączeniem od Kościoła.

²⁴ Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 68.

W świetle etyki katolickiej z płodności należy korzystać odpowiedzialnie, realizując dobro, jakim jest nowe życie. Kobieta ciężarna wybiera dobro szczególne, realizuje miłość i spełnia powierzone jej zadania. Rozumienie życia jako wartości nadrzędnej i wcielenia miłości rodzi przekonanie, że wolny wybór zawsze jest wyborem ku dobru.